

постизање државних циљева. Наука о финансијама, ослобођена теориског проучавања економског процеса са његовом различитом теориском сврхом, ипак се мора њиме служити као најважнијим помоћником у обрађивању своје науке која не сме бити само дескриптивна нити се сме ограничити на критику и изучавање постојећих финансиских прописа, него мора бити конструктивна пружајући помоћ законодавцу, дакле пракси.

Први додатак садржи „Историографију финансиске мисли“, објављену у *Studi in onore di Gino Luzatto* (Милано, 1950). Аутор констатује да је финансиска мисао у историји економских доктрина врло занемарена те се заузима за монографију о развоју финансиских доктрина. Поред неиталијанске литературе о финансиским доктринама, он нарочито проучава италијанску финансиску литературу која је у свету свакако мало позната, иако је ванредно богата јер је обрађивала основе финансија на најразличитије начине.

Други додатак садржи „Историју финансиске мисли у Италији“, објављену у другом издању приручника *Handbuch der Finanzwissenschaft*, те приказује велико богатство те литературе и разне њене правце почевши са Средњим веком. Док је писац у самој књизи обрађивао поједине главне заступнике врло критички, супротстављајући сваком сажето властито гледиште које је изнео систематски на крају књиге, у овом више информативном прегледу приказује систематски много већи број писаца, износећи своје радове само у односном поглављу посвећеном политичко-социолошком правцу наше науке.

Трећи додатак о „Финансиској формули“, објављен првобитно у часопису *Archivio finanziario* (I, 1950), обрађује поједине покушаје у иностраној и италијанској литератури око утврђивања финансиске формуле сличне политичкој формули. Наводећи разне формуле, међу њима и финансиске формуле социјалистичких доктрина, и њихов утицај на економсконаучне тезе финансија, долази до закључка да се треба одрећи покушаја проналаска финансиске формуле. Главни научни проблем науке о финансијама је проблем финансиске методологије и етичко-правног правца. Реч је дакле о тражењу етичко-правних правила о поступању са индивидуалним богатствима с обзиром на сврхе државе и употребу средстава одузетих за постизавање тих циљева (273). Из ових правила и начела произилазе нарочити проблеми финансиске технике који теже решавању вечитих промена циљева финансиског опортунитета повезаних са чињеницама економије, политике и управе.

Морселијева књига спада, свакако, међу најинтересантнија дела италијанске модерне науке о финансијама. То доказују и четири досадашња превода првог издања ове књиге на стране језике.

В. Мурко

Adolf Arndt: RECHTSDENKEN IN UNSERER ZEIT. POSITIVISMUS UND NATURRECHT. (Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart, 180.) Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1955, 30 S.

Овај рад претставља предавање које је писац одржао на конгресу правника социјалдемократа 23 октобра 1954 у ХанOVERу.

Осврћући се најпре на порекло социјалдемократије и њен допринос као политичке партије савременој правној мисли, писац, наглашећи да је социјалдемократија настала у жељи да се друштво начини правичнијим, сматра да стога и њена правна мисао не може бити позитивистичка пошто за позитивистичко схватање право није конституисано његовим елементом правичности (*Gerechtsein*). Но то, с друге стране, према писцу, не значи да без резерве треба усвојити природноправно мишљење нити пак да социјалдемократија

жели да наметне друштву неки свој начин правног мишљења. Реч је, наиме, једино да се савремена правна мисао развије тако како би, водећи рачуна о свачијој слободи савести и вероисповести, друштвостваралачки (*gemeinschaftsbildend*) постала свакоме приступачна и кроз то општеобавезна. Стога писац сматра да она мора бити „више него позитивистичка и друкчија него у томе смислу природноправна [...] да свакога везује само за једну претставу о природном праву, не обзирајући се при томе на његову сопствену савест“. Јер право се не исцрпљује у томе да регулише, него у томе како се регулише и оно што један поредак уздиже на степен правнога, што значи да овај постаје „више него поредак, више него забрана“, јесте добровољност с којом га људи усвајају.

Писац одбацује гледишта која, према његовом мишљењу, негирају право, а која би се у прошлости састојала у схватању да је све право божанског порекла, а у савременом комунистичко-атеистичком — да је право обична мера, односно да има да одумре. У овој светлу он прелази на разматрање проблема природног права и при томе одбацује теолошки елемент из крута посматрања, те узима у обзир само тзв. рационални момент, који се огледа у томе што су сва природноправна схватања развијена човековим умом, подложна променама и показују се као одраз човекове личности.

Овај рационални момент очувао је према ауторовом мишљењу природноправна учења од укочености и затворености, омогућио је везу између католичког веровања и античке филозофије и постављање дуалистичке структуре рационалног духовног света. Подела на тело и душу, енергију и материју, карактеристична за западни културни круг, постоји од античког доба све до наших дана и у области права огледа се у подели на право и неправо, јавно и приватно или објективно и субјективно право, итд., али није, према пишчевом мишљењу, нешто само по себи разумљиво и у новије време већ се примећује напуштање ове поделе.

У погледу природног права, већ код Аристотела јавља се дуализам природно — позитивно право који „се развија у дуализам или природно право или позитивизам“, а у самом позитивизму дуализам право — етика, који међу собом немају никакве везе. Тако видимо да „дуалистичка структура рационалног духовног света у епоси која од антике досеже до новог времена аксиоматски оперише алтернативом или — или“. Писац, међутим, сматра да је дошло време када би однос између права и етике требало друкчије поставити, и то у смислу уклањања њиховог супротстављања. Полазећи од овога, он подвргава критици два велика дуализма око којих још „кружи правна мисао“, а, наиме, дуализме: право — правна сигурност и право — неправо.

За први сматра да се појам важења не би могао свести на спољну принуду, него да се трајност права може обезбедити само његовом унутрашњом снагом, док код другог захтева да се унесе нов временски појам (*Zeitbegriff*) у право, јер ће на тај начин добијено разумевање временске условљености (*Zeitlichkeit*) и временске правичности (*Zeitgerechtigkeit*) бацити новосветло на однос између права и правичности, права и моралног закона.

Писац сматра да оправдање људског чињења или нечињења у заједници и суђење о овом оправдању подлежу моралним мерилима, али да све то само по себи не претставља непосредно извршавање моралног закона. Захтев који човеку поставља морални закон друкчијег је карактера од захтева које човеку поставља човек, односно од вршења власти кроз судове од стране државне заједнице. Мерила нашег суђења налазе своју границу и садржај у несавршеном човековом бићу и сачовечности (*Mitmenschlichkeit*), коју људи један другом

дугују, и „одржање ове мере је морални принцип наше правне мисли“.

Сама разлика оправдања човека пред људима од оправдања пред моралним законом претставља сопствено биће права. Суштину овога бића чини његов човечански елемент, кроз који опет и природно право и позитивизам могу да нађу заједнички спој (*gemeinsamer Ansatz*), с обзиром да оба у специфичном облику садрже овај елемент.

До погрешног схватања права, међутим, долази се по правилу зато што се оно схвата као поредак одвојен од човека и што се из непроменљивости моралног закона изводи закључак о непроменљивости права, односно, обратно, од променљивости човека долази се до позитивизма у праву, који је „с оне стране добра и зла“. На тај начин се право показује као задатак, док нам се уствари овај задатак поставља од стране моралног закона. Према томе, између овог закона и права нема поклапања и баш из „жртвовања“ њиховом неслагању израста човек, док само ово неслагање „чини право“. До пропадања права и долази онда када се један поредак приказује као светиња због своје тобожње сагласности с моралним законом, чиме се ремети равнотежа између појединца и заједнице, превагом једног или другог, и тако ствара тежња за рушењем постојећег поретка. Отуда социјалистичка мисао мора схватити правни поредак као нешто што је везано за људе као историски условљена бића, неиздвојива из свога времена и околине, и мора, и поред разноликог схватања порекла права, његовог сопственог оправдања и односа према моралном закону, тежити превазилажењу погрешне алтернативе позитивизам — природно право, односно стварању опште правне мисли, јер „без опште правне мисли један народ не може да живи“.

Ова последња реченица је карактеристична за ауторово схватање проблема који излаже и показује утицај који на његово схватање права има његово идеолошко, односно политичко опредељење. Као што се из изложеног могло видети, он тежи мирењу супротности путем компромиса, исто онако као што то у својој теорији и пракси чини социјалдемократија — партија којој и он припада. С гледишта правне теорије његово је схватање блиско онима која важење права везује за пристанак (*consensus*) правних субјеката, односно онима која у праву виде минимум морала.

Пишчево је схватање несумњиво исправно у оном делу у коме заступа тезу о несавласности морала и права, али греши када у овом неслагању тражи извор права, односно када тежи стварању једног на слободном пристанку заснованог општеобвезујућег права. Јер, као што је познато, онога момента када би постало општеприхваћено правило у смислу регулатора друштвених односа, право би престало да постоји као такво.

Исто тако писац свакако греши кад право везује за човека онако како он то чини. Но, с друге стране, мислимо да се у овоме састоји и позитивна страна његовог схватања права, јер и поред методолошки неправилног поступка, у центру стоји човек као биће чију слободу и право треба да штити, тј. хуманизам је полазна основа. У те свој вези с тим је и нужност сталне борбе за право.

Д. Продановић

Friedrich Lent: ZIVILPROZESSRECHT. Ein Studienbuch. München und Berlin, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 7. Aufl., 1957, XII + 264 S.

Књига проф. Лента, изишла у серији „кратки правни уџбеници“, претставља уџбеник у правом смислу те речи. За разлику од многих својих немачких колега, проф. Лент се ограничава да на приступачан начин, кратким реченицама, изложи оно што студент треба да научи